

berg no longer maintaining its original function as a residential area, the buildings are being converted into flats.

SURSE OBIECTIVE ALE TENDINTEI DE RADICALIZARE A INTELECTUALITATII DIN TARIILE CAPITALISTE DEZVOLTATE

Lucretia Văcar

Dacă urmărим principalele procese sociale care au caracterizat orinduirea capitalista în perioada de după război — desfăşurarea impetuoaşă a revoluţiei ştiinţifice-tehnice și apariţia noului mod de organizare a capitalismului, capitalismul monopolist de stat — constatăm că ele au impus cu necesitate o sporire continuă a ponderii intelectualităţii în toate domeniile de activitate socială. Acest fapt nu a rămas fără urmări în ceea ce priveşte rolul social al intelectualităţii și, în consecinţă, nici în ceea ce priveşte raportarea sa faţă de burghezie, pe de o parte, și faţă de clasa muncitoare, pe de altă parte.

Răspunsul privitor la întrebarea dacă înțeleptăitatea prezentului capitalist mai este identică sau nu cu „pătura intelectualilor” ce se caracterizează printr-o relativă independență față de burghezie și care se află la o mare distanță față de clasa muncitoare, atât prin poziția cit și prin comportamentul ei social, trebuie, deci, căutat în însăși evoluțiile capitalismului contemporan.

Inainte de a trece la investigarea noii poziții și a noului rol social al intelectualității, surse obiective fundamentale ale tendinței de radicalizare a acestei categorii sociale, ne propun să semnalăm succint unele din trăsăturile care o individualizează.

Explicația formării păturii intelectuale și a existenței ei se găsește în procesul separării muncii fizice de cea intelectuală în procesul divizionii sociale a muncii. Această separare care s-a manifestat de-a lungul istoriei în toate societățile bazate pe exploatare, nu poate avea însă un caracter absolut intrucât nu există activitate omenească pur fizică sau pur intelectuală. Toamăi de aceea teoria marxistă nu pune accentul pe aspectele fiziologice ale problemei, ci pe deosebirile existente între cele două genuri de muncă pe terenul funcționalității lor sociale. Observațiile lui Gramsci sunt extrem de prețioase în acest sens: susținind că „nu există activitate umană din care să se poată exclude orice intervenție intelectuală, astfel încât nu se poate desparti *homo faber* de *homo sapiens*”,¹ filozoful marxist italian consideră o eroare de metodă „tendinția de a se căuta criteriul de caracterizare a activităților intelectuale în delimitarea continuumului lor intern și nu în ansamblul raporturilor în care acestea (și prin urmare și grupurile pe care le intruchipează) se află în complexul general al raporturilor sociale”.

Este evident că stabilirea locului și rolului social al intelectualității în condițiile capitalismului contemporan, va trebui să țină seama de tipul de relații proprii acestuia, cit și de mutațiile antrenate de apariția noului său mod de organizare — capitalismul monopolist de stat — și de afirmarea revoluției științifice-tehnice a cărei incidentă asupra activităților intelectuale este de maximă importanță.

Cum s-au răsfrânt deci procesele amintite asupra intelectualității? Chiar și o analiză sumară pune în evidență faptul că încă din perioada interbelică, dar mai ales după război, se asistă, în țările capitaliste dezvoltate, la o creștere numerică masivă a intelectualității*. Pe

¹ Antonio Gramsci, *Gli intellettuali e l'organizzazione della cultura*, Torino, Einaudi 1966, p. 6.

* Diferite studii sociologice și statistici indică o rată sporită de creștere a efectivelor inteligențialității: în Italia, numărul lucrătorilor inteligenți era 1 765 000 în 1961, 2 907 000 în 1971, pentru a ajunge la 3 500 000 în anii '80 (Barnaba Maj, *Il mestiere dell'intellettuale*, Roma, Editori Riuniti, 1981, p. 31); tendințe asemănătoare sunt vizibile și pentru Franța unde numărul lucrătorilor inteligenți a crescut de la 12,8% din totalul populației active în 1962 la 20,2% în 1975 (J. Cloarec, M. Florenzano, *Intellectuels: données statistiques*, în "La Nouvelle

de altă parte, se manifestă o tendință de diversificare socioprofesională fără precedent și de schimbare a greutății specifice dintre diferitele grupuri de intelectuali în favoarea celor cu pregătire tehnică. Un al treilea element ce se impune atenției este procesul de pătrundere crescândă a intelectualității în rândurile populației salariaților.

Toate aceste procese și tendințe își au originea în necesitățile dezvoltării producției care cunoaște, ca urmare a transformării științei într-o forță nemijlocită de producție, un fenomen continuu și ascendent de intelectualizare a activităților productive. Ca răspuns la această cerință s-a manifestat, pe de o parte, o ridicare a nivelului general de pregătire a forței de muncă productive, iar pe de altă parte, o sporire a intelectualității tehnice ca grup nemijlocit necesar desfașurării producției în toate fazele sale — pregătire, organizare și realizare. „Intelectualii salariați, subliniază Arnaud Spire, contribuie în marea lor masă la crearea condițiilor de producție și reproducție a forței de muncă, ce crează plus-valoarea devenind socialmente necesară”².

Păptul că în majoritatea țărilor capitaliste dezvoltate subgrupul cadrelor didactice ocupă un loc important în ansamblul intelectualității se explică și el prin cerințele producției pentru o forță de muncă mai bine pregătită decât în etapele anterioare ale dezvoltării capitaliste. Fenomenul „democratizării” invățământului superior respectiv, cel al largirii accesului categoriilor neburgheze la o pregătire superioară, se relevă astfel că nu atât un act de generozitate a burgheziei, cit un rezultat al presiunilor exercitate de imperativele economice, și nu mai puțin de cele politice, ale noii faze de evoluție a capitalismului.

Cresterea numerică a intelectualității și sporirea importanței sale sociale a fost condiționată atât de cerințele nemijlocite ale producției, de utilizarea științei și a învățământului ca mijloace ale creșterii economice capitaliste, cit și de necesitatea asigurării „consensului social”. Criza modelului de raționalitate pe care societatea industrială capitalistă și-a fundamentat existența sa este o criză de *consens* și de *legitimitate* ce încearcă să-și reconstruiască o matrice ideologică care să aducă cu sine un nivel adecvat de coeziune socială. Toamna de aceea, asigurarea „consensului” ca mijloc de „administrare” a conflictelor de diverse tipuri pe care le hrănește capitalismul contemporan, a devenit o preocupare de prim ordin a burgheziei monopoliste.

Vital interesată în cîștigarea intelectualilor pentru administrarea crizei, burghezia trebuie să-i transforme pe aceștia deopotrivă în „oștăci” și „dirigitori” ai consensului social mascindu-și puterea sa de clasă în spatele aparențelor de respect al autonomiei instanțelor profesionale. „Social sau political-scientistul funcționează nu numai și nici mai ales ca suport al unei competențe științifice, ci el devine adesea obiect al unui ‘consum de prestigiu’, guvernării fiind interesați în epoca noastră de impetuosa revoluție științifică să-și asocieze prestigiul sau girul științei pentru actele lor. O asemenea utilizare a devenit pentru capitalismul contemporan, o necesitate politico-ideologică”³.

Statul devine unul din principali „arhitecti” ai consensului prin intensificarea intervențiilor sale în toate compartimentele societății globale. Structurile sale organizaționale au fost modificate pentru a modela conștiințele și comportamentele diverselor grupuri și categoriilor sociale în sensul acceptării ordinii sociale capitaliste. Odată cu aceasta a avut loc o amplificare generală a rolului instanțelor suprastructurale în asigurarea continuității dominației economice, politice și ideologice a burgheziei, o sporire a numărului „profesioniștilor manipulației”.

Ca agenți ai „socializării politice”, căutind în mod deliberat ceea ce Talcot Parsons numea „un consens național supra-partid”, mass-media și educația au un rol extrem de complex. „Libera exprimare a ideilor și opinilor înseamnă în capitalismul monopolist de stat mai ales libera exprimare a acelora dintre ele ce sunt folositoare pentru sistemul puterii și privilegiilor existente. Mass media ca ‘intelectual organic’ al burgheziei joacă un înalt rol

Critique,” nr. 123, 1979 p. 35); între anii 1960—1975 se constată pentru R. F. Germania o creștere de 2,5 ori iar pentru Marea Britanie de 2 ori (anii 1951—1971). Țările Europei occidentale rămân în urmă față de SUA unde creșterea intelectualității are loc într-un ritm mai rapid iar greutatea specifică în populația activă este mai mare: 10—15% în comparație cu aproximativ 4—5% în Europa occidentală (V. Pescianskii, *Izmenenia v sozialno-klassovoi strukture zapadno-europeiskii stran*, în: MEMO, nr. 2, 1979, p. 80).

² Arnaud Spire, *Quelques notes sur Karl Marx et la question des intellectuels*, în: „La Nouvelle Critique”, nr. 123, 1979, p. 29.

³ Ovidiu Trăsnea, *Doctrina politice ale capitalismului contemporan*, București, Edit. politică, 1977, p. 245.

funcțional, fiind atât expresia unui sistem de dominație, cit și un mijloc de întărire a acestuia prin deținerea și controlul mijloacelor producției mentale*⁴.

Legitimarea ordinii sociale de către sistemul școlar din țările capitaliste avansate vizează o altă dimensiune a politicii burgheriei, aceea de a face din sistemul universitar în ansamblu său unul din principali suporți logistici ai dominației sale ideologice. Având menirea de a pregăti personalul de înaltă calificare necesar funcționării capitalismului dezvoltat, pregătire care să faciliteze deopotrivă „integrarea” în societatea dată, în ideologia, valorile și scopurile întreprinderii capitaliste, universitatea acționează și ca un agent de păstrare a valorilor reprezensive ale „civilizației” capitaliste.

Dar amplificarea ponderii și a rolului intelectualității în viața socială, care a avut loc paralel cu transformarea grupului său majoritar într-un salariat al marelui capital, cu scădereea independenței sale relative față de burgherie și cu o „demonetizare” a status-ului său social, s-a repercutat într-un sens „nedorit” asupra comportamentului unei bune părți a acesteia.

Gramsci sublinia în anii '30 consecințele fenomenului de „masificare” a intelectualității: „În lumea modernă, categoria de intelectuali... s-a largit de o manieră fără precedent... Formația de masă a standardizat indivizi în calificarea lor individuală și în psihologia lor determinind fenomene analoge celor care au avut loc și la nivelul altor mase standardizate: somajul, supra-producția academică, emigratia etc.”⁵ J. Schumpeter constată și el apariția unei „supra-producții de intelectuali”, a căror insatisfacție „generează resentimentul, critica socială și ostilitatea față de capitalism”⁶.

Tendințele semnalate mai sus au căpătat cu fiecare deceniu, accente tot mai puternice. Trebuie subliniat însă că fenomenele în cauză nu afectează în aceeași măsură toate grupurile intelectualității și că ele nu sunt aplicabile aceluia grup, este adevărat, extrem de redus, care se apropie de burgherie și împarte cu această puterea economică și politică.

Ele sint însă caracteristice pentru marea masă a celor care sint pe cale de a se „proletariza”, * intrucât sint silicii să-si vindă forța de muncă. Expresie nemijlocită a cuprinderii unei mari părți a intelectualității din țările capitaliste dezvoltate în rândurile forței de muncă salariate, această tendință procesuală se exprimă în primul rînd în subordonarea crescindă a muncii desfășurată de majoritatea grupurilor intelectualității față de capital. După cum observă M. Löwy, semnele vizibile ale „proletarizării” accentuează „trecerea de la autonomie la subordonare, de la independență la dependență, pierderea controlului asupra conținutului proprii activități, exploatarea supramuncii, descalificarea, somajul, — surse ale antiautoritarismului revoltei studențești și ale intelectualității”⁷.

Modificările intervenite la nivelul situației *obiective* a intelectualității, respectiv, sporirea ponderii ei în cadrul populației active și integrarea ei în rîndul masei de salariați — temei al necesității și posibilității alianței cu clasa muncitoare — constituie fundalul favorizant al convergenței de interes de dintre cele două categorii sociale, dar nu antrenează de la sine, „automat”, confluența luptei pentru apărarea intereselor imediate și, cu atit mai puțin, conștientizarea deplină a comunității intereselor lor fundamentale.

Faptul că intelectualitatea nu este o categorie monolitică din punctul de vedere al poziției sale sociale obiective este pus în evidență de o anume „polarizare” existentă chiar în cadrul acestui grup pe care unii autori burgheri îl consideră omogen în virtutea faptului că „manipulează cunoștințe”.

Există deosebiri nete de statut social între diferite straturi ale intelectualității, fapt care a determinat mai mulți autori,⁸ să opereze distincția între „tehnocrați” — intelectuali care antrenă în conducere servesc în mod nemijlocit capitalului monopolist, intelectuali ce corespund funcției de putere și „tehnicieni” — intelectuali ce corespund funcției de cunoaștere, grup dominat, executant, fără putere de decizie.

Polarizarea existentă la nivelul intelectualității își are sursa în deosebirile obiective ce marchează poziția diferitelor sale grupuri în raporturile economice, sociale și politice. Dacă este exact că tehnocrații își exercită puterea ca pătură intelectuală organic legată de burgherie, având un loc privilegiat în „tehnostructura” capitalistă, „tehnicienii” sint în același

⁴ Ralph Miliband, *The State in Capitalist Society*, London, 1973, p. 197—198.

⁵ Antonio Gramsci, *Op. cit.*, p. 10.

⁶ J. Schumpeter, *Capitalisme, socialisme, et démocratie*, Paris, Payot, 1974, p. 207—208.

⁷ Termenul de „proletarizare” are în vedere schimbarea raportului dintre grupurile de specialiști și deținătorii de capital.

⁸ M. Löwy, *Pour une sociologie des intellectuels révolutionnaires*, Paris, PUF, 1976, p. 264.

⁹ Vezi F. Bon et M. Burnier, *Les nouveaux intellectuels*, Paris, Seuil, 1971 și *Classe ouvrière et révolution*, Paris, Seuil, 1971.

în timp „produs și agenți ai revoluției științifico-tehnice” și trăiesc alături de studenți, un conflict și o criză care reflectă amplificarea antagonismelor proprii societății capitaliste. Pentru prima dată în istoria societăților occidentale, cunoașterea este vehiculată de către o pătură socială dominată, exclusă de la putere, supusă ierarhilor și manipulărilor societății „neo-capitaliste”, „Tehnicienii”, parte a intelectualității salariale, trăiesc alături de alte categorii sociale oprimate, alienarea socială în procesul depoziderii de scopurile proprii lor activități. Aflată la „punctul de articulare al unui proces de socializare în criză, exclusă de la puterea socială ca și de la cea politică, clasa tehnică se găsește într-o situație de exterioritate care hrănește radicalismul său... ea poate deveni agentul unei puneri în cauză a hegemoniei tehnocratice”⁹.

Printre analizele contemporane ale fenomenului tot mai evident al „proletarizării” unei părți a intelectualității, se numără și cea întreprinsă de Nicos Poulantzas. Plecind de la realitățile societății franceze, Poulantzas subliniază și el transformările profunde pe care le-a atins sectorul serviciilor: „raportul salarial și intervenția directă a capitalului tind să pună stăpiniște pe ansamblul serviciilor... agenții ce prestează servicii devin masiv salariați ai capitalului care pune stăpiniște pe aceste activități. Acești agenți-salariați nu devin muncitori productivi. Dar ei își vind forța lor de muncă capitalului; ei se văd exforțați de supramuncă, care permite capitalului să își economisească veniturile și să sporească plus-valoarea acumulată...” Poulantzas dezvoltă un studiu amănunțit al apropierii unei serii de categorii a „muncitorilor intelectuali” de condiția clasei muncitoare: majoritatea salariaților de bază ai sectorului comercial și de servicii, „agenții” subalterni ai birocrației publice, tehnicienii și inginerii subalterni și direct implicați în munca productivă, etc. El clasifică însă aceste categorii drept „fracțiunea polarizată spre clasa muncitoare a noii micii burghezie”.

Un alt criteriu de departajare al diferitelor grupuri ale intelectualității decit cel oferit de raporturile lor cu puterea (în funcție de care intelectualii sunt fie „tehnocrați”, fie „tehnicieni”) este cel al domeniului de activitate. Urmând acest criteriu, M. Löwy operează următoarea distincție: „intelectualii”¹¹ – producători direcți ai sferei ideologice și creatori ai produselor ideologicoculturale ce cuprind scriitorii, artiști, poeți, filosofi, savanți, cercetațiorii, publiciștii, anumite tipuri de ziaristi și „lucrătorii intelectuali” (prin opoziție cu lucrătorii manuali) ce includ profesiile libere, funcționarii, tehnicienii.

Toate aceste diferențieri interne în cadrul intelectualității hrănesc anumite interese de „grup” legate de domeniul de activitate pot reprezenta un obstacol în calea sesizării intereselor fundamentale care coincid – în liniile mari – cu cele ale clasei muncitoare.

Indiferent însă de domeniul de activitate, majoritatea grupurilor intelectualității își vind forța de muncă, devenind una din componente ale salariaților și subordonate ale „muncitorului colectiv”, situație obiectivă ce face evidență „lărgirea motivării sociale aflată la baza revoltei anticapitaliste, creșterea și diferențierea forțelor subiective ale transformării sociale calitative”¹².

A sublinia însă apartenența unor grupuri ale intelectualității la muncitorul colectiv, nu coincide cu a afirma că, într-un fel sau altul, intelectualitatea s-ar substitui clasei muncitoare, asa cum fac purtătorii de cuvint ai tezei „noii clase muncitoare”. Această teză postulează că „diminuarea” clasei muncitoare, ce nu „mai ocupă un loc central în infăptuirea unor transformări sociale”, ar duce la prelarea rolului clasei muncitoare de către „o clasă nouă de tehnicieni-intelectuali”¹³ – purtătoare a progresului social. „Condițiile obiective în care acționează și lucrează „noua clasă muncitoare”, afirmă Serge Mallet, fac din ea prin excelенță avangarda miscării revoluționare și socialiste”¹⁴.

Pe altă parte, nici teza potrivit căreia intelectualitatea ar reprezenta „noua mică burghezie” nu consonează cu actuala situație socială a intelectualității din țările capitaliste dezvoltate. Poulantzas, promotorul unui asemenea punct de vedere, insistă asupra faptului că „noua mică burghezie”¹⁵ ar fi apropiată de burghezie din punct de vedere politic și ide-

⁹ F. Bon et M. Burnier, *Classe ouvrière et révolution*, Paris, Seuil, 1971, p. 129; 137.

¹⁰ Nicos Poulantzas, *Les classes sociales dans le capitalisme aujourd’hui*, Paris, Seuil, 1974, p. 230.

¹¹ M. Löwy, *Op. cit.* p. 17–18.

¹² Rade Kalanj, V. Mikecian, *Les forces subjectives du socialisme en tant que processus mondial*, în: „Socialism in the World”, nr. 16, 1980, p. 103.

¹³ D. Bell, *The Coming Post-Industrial Society*, New York, Basic Books, 1973, p. 297–298.

¹⁴ Serge Mallet, *La nouvelle classe ouvrière*, Paris, Seuil, 1969, p. 41.

¹⁵ Nicos Poulantzas, *Op. cit.*, p. 207–350.

ologic, că obiectiv, ea nu pledează pentru socialism, neobservind mutațiile produse în condiția și în comportarea socială a „gulerelor albe”. Simburile rațional al tezei lui Poullanzas constă în semnalarea faptului că o serie de sectoare ale intelectualității împărtășesc încă, în pofida apropierii lor obiective de clasa muncitoare, poziții politice și ideologice în consens cu menținerea ordinii burgheze.

Contradicțiile situației obiective a intelectualității, acțiunea clasei muncitoare, modificarea rolului și poziției sale sociale au însă implicații evidente asupra comportamentului ei social-politic. Marxistul englez Eric Hobsbawm subliniază faptul că la ora actuală, există în cadrul lumii capitaliste „un corp larg de intelectuali, posibil chiar o majoritate, ce sunt profund critici față de societatea în care trăiesc”.¹⁶

Evaluarea critică a „performanțelor” capitalismului contemporan din perspectiva condiției umane, opozitia față de reificare, de dominația culturii prin marfă și disoluția valorilor umane prin capital, față de „capitalizarea spiritului” și manipulare, față de dominația opresivă și irezistibilă a „lucrurilor”, atacul la adresa școlii burgheze, denunțarea ierarhiilor, a caracterului opresiv și represiv al muncii sint note specifice și definitorii ale contestării *calitative* a sistemului capitalist de către grupul umanist al intelectualității, revendicări calitative cu atit mai importante cu cit pun în discuție însăși structurile orînduirii burgheze.

Largi grupuri ale intelectualității au demonstrat în mod practic prin mișcările contestării, tendințele de sindicalizare, de participare la greve etc. că sunt interesate în luptele antimonaliste și chiar anticapitaliste, dar nu pot înfăptui singure transformările sociale a căror necesitate o resimt.

Formele de protest — în majoritatea lor spontane — în care s-a angajat o mare parte a intelectualității în ultimele două decenii sint o reacție nemijlocită față de schimbările profunde intervenite în statutul acestei categorii sociale. Dar cu toate că ele pun în lumină conțurarea unui antagonism de interes între intelectualitate și clasa capitalistă, acțiunile de protest nu reprezentă încă expresia unui comportament definitibil ca anticapitalist.

Una din cauzele principale care obținează actualizarea deplină a potențialului anticapitalist al intelectualității este activitatea intensă de integrare pe care o desfășoară sistemul dominant. Establishmentul nu îl este indiferentă orientarea intelectualității, pregătită pentru a servi și nu a se opune sistemului. El încearcă, în cele mai diverse moduri, să prevină radicalizarea acestei categorii sociale a cărei importanță deosebită în structura socială a capitalismului este subliniată de faptul „că reproducerea societății capitaliste depinde de menținerea hegemoniei burgheziei și asupra acestei categorii sociale”.¹⁷ Această particularitate a dialecticii capitalismului determină importanța deosebită a realizării confluentei dintre clasa muncitoare și intelectualitate, a alianței lor.

Forțele revoluționare mature, partidele comuniste din țările capitaliste dezvoltate nu trebuie să aștepte producerea de la sine a aceluia salt care să permită racordarea conștiinței politice a intelectualității la condițiile reale ale existenței sale în contextul ordinii date. Ele au datoria să contribuie la catalizarea acestui proces obiectiv determinat, tendința de radicalizare spre stînga a unei mari părți a intelectualității fiind doar premisa procesului complex de dobândire a unei conștiințe politice socialiste de către aceasta.

In condițiile contemporane ale adâncirii crizei sistemului capitalist, elaborarea unei politici bazată pe realitățile istorice, economice și sociale, care să asigure înaintarea democratică spre socialism, cere imperios realizarea unității de acțiune și colaborare a tuturor forțelor progresiste, democratice, ce se pronunță pentru o reinnoire radicală a societății. În acest context nu este întimplător faptul că o serie de partide comuniste din țările capitaliste dezvoltate — ținind cont de potențialul de schimbare de care dispune marea masă a intelectualității — și-au fixat ca unul dintre obiectivele principale ale activității lor actuale și de perspectivă înfăptuirea practică a alianței cu intelectualitatea, devenită o condiție indispensabilă a înaintării spre socialism în aceste țări.

¹⁶ Eric Hobsbawm, *Intellectuals and the Labour Movement*, în : „Marxism Today”, nr. 8, 1979, p. 212.

¹⁷ Radu Florian, *Procese sociale contemporane*, București, Edit. politică, 1980, p. 64.